допитаних. Після цього слід враховувати, чи були використані інші реальні можливості пояснення причин цих розбіжностей. Варто також дослідити, чи є виявлені розбіжності тепер твердими, чіткими та значними. Також рекомендується, як правило, провести додатковий допит. Під час підготовки необхідно порівняти (виділити) розбіжності, які вимагають з'ясування причин, та підготувати відповідні фрагменти протоколів, які планується зачитати під час одночасного допиту. У більш серйозних випадках обов'язково слід розробити план одночасного допиту, тоді як в інших випадках буде досить підготувати перелік розбіжностей, що вимагають пояснення, та підготувати перелік запитань допитуваним особам.

Робочий етап безпосереднього проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб характеризується активним застосуванням тактичних прийомів та їх комплексів, постановкою різного виду запитань.

На заключному етапі одночасного допиту слідчий, прокурор, який проводить дію, має перевірити, чи всі значущі розбіжності були предметом допиту й чи дійсно є необхідність у додаткових запитаннях. Наприкінці, протокол читають та підписують всі особи, які брали участь у цій діяльності.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
2. Організація і тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : навч. посібник / С.С. Чернявський, О.О. Алексєєв, А.А. Вознюк, І.А. Жалдак та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 68 с.
3. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 215 с.

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-1.35>

КЛИМЕНКО Н.І., КАЛІНІНА І.В.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА ЕКСПЕРТНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Стаття присвячена основним теоретичним засадам криміналістичного та експертного прогнозування. Проаналізовано основні історичні та сучасні напрями розвитку вчення про прогнозування в криміналістиці та судовій експертизі, їх співвідношення.

Обґрунтовано, що актуальність розроблення проблеми правового регулювання криміналістичного та експертного прогнозування зумовлена концептуальним значенням прогностичного мислення, підвищенням сьогодні значення таких умов щодо прийняття рішень, а саме: компетентності, науковості, своєчасності. Усе більшого значення набуває вміння «зазирнути у майбутнє», запобігти розвитку подій у негативному для суспільства напрямку.

У статті встановлено, що криміналістична прогностика, будучи певною формою вираження наукового знання, виконує ряд функцій, які є значущими для здійснення прогностико-криміналістичних досліджень (зокрема, виділено методологічну, евристичну, пошукову, регулятивну, інтегративну, орієнтуючу, конструктивну, практичну і профілактичну її функції).

Проаналізовано групи методів криміналістичного прогнозування: отримання вихідної інформації (усної і письмової) для прогнозування; обробка вихідної

© КЛИМЕНКО Н.І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики (ПВНЗ «Європейський університет»)

© КАЛІНІНА І.В. – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін (Донецький державний університет управління)

інформації (екстраполяція, якісні та кількісні екстраполяційні схеми); отримання прогнозової інформації (різні види моделювання); поточна і відповідна верифікація (перевірка і оцінка) прогностичних висновків.

Встановлено, що за аналогією з криміналістичним експертне прогнозування може бути визначено як один із видів галузевого прогнозування, процесом і результатом якого є складання прогнозу, який є формою наукового передбачення. Спільними є методологічні основи криміналістичного та експертного прогнозування, зокрема його гносеологічна сутність, якою є філософська категорія причинності, логічна – екстраполяція знань, тобто перенесення знань з однієї предметної галузі на іншу, що підлягає дослідженню.

Ключові слова: *прогностика, криміналістика, експертна діяльність, судова експертологія.*

The article is devoted to the basic theoretical foundations of forensic and expert forecasting. The main historical and modern directions of development of the theory of forecasting in forensic science and forensic examination, their correlation are analyzed.

It is substantiated that the urgency of the development of the problem of legal regulation of forensic and expert forecasting is conditioned by the conceptual significance of predictive thinking, increasing the importance of such conditions for decision making today, namely: competence, scientific, timeliness. The ability to “look to the future” becomes more and more important, to prevent the development of events in a negative direction for a society.

The article establishes that forensic prognostics, being a certain form of expression of scientific knowledge, performs a number of functions that are significant for the implementation of prognostic and forensic research (in particular, the methodological, heuristic, search, regulatory, integrative, orientational, constructive, practical and preventive functions).

The groups of methods of forensic forecasting are analyzed: reception of initial information (oral and written) for forecasting; processing of source information (extrapolation, qualitative and quantitative extrapolation schemes); obtaining forecast information (various types of simulation); current and relevant verification (verification and evaluation) of prognostic findings.

It is established that by analogy with forensic expert forecasting can be defined as one of the types of branch forecasting, the process and result of which is the preparation of a forecast, which is a form of scientific prediction. Common are the methodological foundations of forensic and expert forecasting, in particular its epistemological essence, which is the philosophical category of causality, logical – extrapolation of knowledge, that is, the transfer of knowledge from one subject field to another subject to research.

Key words: *prognosis, criminalistics, expert activity, forensic experts.*

Вступ. Прогностика як самостійна наука про закони і способи розроблення прогнозів виникла у 60-х рр. минулого століття. Її предмет охоплює теорію і практику прогнозування (спочатку природних, технічних, а потім і суспільних, економічних і правових наук).

Концептуальна теоретична база, досвід прогностики, зокрема вітчизняний і світовий, дають можливість розробляти прогнози з високим ступенем достовірності, точності та обґрунтованості різноманітних цілей, планів, програм і проєктів.

Під науковим передбаченням розуміють обґрунтування необхідності або ймовірності настання подій, процесів, які або ще не відбулися, або існують, але ще не спостерігаються [1].

Можливість наукового передбачення обумовлюється пізнанням об'єктивно чинних закономірностей створення та еволюції окремих предметів, процесів та явищ і стає підсумковим результатом відображення наукою цих закономірностей.

У юридичній науці інтерес до наукового прогнозування останнім часом значно виріс, особливо це стосується кримінології, одним із завдань якої є прогнозування динаміки і якісної характеристики злочинності.

Особливу увагу питанням наукового прогнозування приділяли М.М. Кондрашков, В.Н. Кудрявцев, С.С. Віцин, Ю.М. Антонян [2, с. 348]. Деякі питання криміналістичного

прогнозування отримали подальше розроблення в роботах Г.Г. Зуйкова – щодо способу вчинення злочинів, І.Я. Фрідмана – теми профілактичної діяльності експертних установ, Г.Ф. Горського – розгляду основ організації та діяльності слідчого апарату, Г.Л. Грановського, який запропонував свою структуру криміналістичної прогностики як розділу криміналістичної науки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних теоретичних засад криміналістичного та експертного прогнозування; аналіз сучасних напрямів розвитку вчення про прогнозування в криміналістиці та судовій експертизі, їх співвідношення.

Результати дослідження. Сучасний розвиток прогнозування бере свій початок у середині 60-х років XX сторіччя під впливом науково-технічної революції, яка не тільки породила нові проблеми, але й надала багато більше технічних можливостей для їх вирішення. Завдяки появі електронних обчислюваних машин якісно полегшилися математико-статистичні розрахунки, необхідні для розроблення прогнозів, з'явилася адекватна технічна та правова база для розвитку прогнозування.

Можна стверджувати, що в другій половині двадцятого сторіччя, прогнозування стало стилем наукового мислення в більшості природничих і суспільних наук. Ці наукові ідеї привернули увагу багатьох науковців. Є ціла низка напрямів соціальної прогностики, в яких прогнози досягли досить високого рівня.

У 1970 р. Р.С. Белкін спробував сформулювати основні положення нової окремої криміналістичної теорії – теорії криміналістичного прогнозування. О.П. Сапун (що був тоді директором КНДІСЕ МЮ України) в 1971 р. з цього приводу писав, що важливим і перспективним для діяльності експертних криміналістичних установ і теорії експертизи є розроблення криміналістичного прогнозування, яке окреслено в загальних рисах Р.С. Белкіним. Прогнозування експертної діяльності, її основних форм і конкретних видів, технічних засобів і наукових методів її здійснення дало б змогу правильно планувати розвиток цієї діяльності, своєчасно передбачити можливість виникнення тих чи інших її «вузьких місць» і своєчасно готуватися до вирішення завдань, які відповідно до прогнозу можуть виникнути перед судовою експертизою в майбутньому [2, с. 348–349].

До змісту теорії криміналістичного прогнозування, на думку Р.С. Белкіна, повинні включатися такі елементи:

- понятійний апарат та методологічні засади криміналістичного прогнозування;
- головні напрями криміналістичного прогнозування;
- зміст і види вихідних даних для криміналістичного прогнозування;
- методики криміналістичного прогнозування;
- методи оцінки прогнозів у криміналістиці;
- шляхи і форми реалізації прогнозів у криміналістиці.

Він визначив основні напрями криміналістичного прогнозування:

- прогнозування наукових досліджень і їх результатів (у цьому сенсі прогнозування в криміналістиці рівнозначно прогнозуванню розвитку науки взагалі, тобто визначення шляхів і можливих наслідків її розвитку);
- прогнозування злочинності в криміналістичному аспекті цього явища, засобів, форм і методів боротьби з нею [2, с. 349].

Ці та інші напрями криміналістичного прогнозування в усіх випадках повинні групуватися на певному аналізі та узагальненні практики, а в деяких випадках – і на аналізі відомих статистичних матеріалів.

Актуальність розроблення проблеми правового регулювання криміналістичного та експертного прогнозування зумовлена концептуальним значенням прогностичного мислення, підвищенням сьогодні значення таких умов щодо прийняття рішень, а саме: компетентності, науковості, своєчасності. Усе більшого значення набуває вміння «зазирнути у майбутнє», запобігти розвитку подій у негативному для суспільства напрямку.

Дефіцит часу та підвищення ціни рішень, підвищення ймовірності неповернення змін, які відбуваються за запізнювального або неадекватного реагування на них, диктують необхідність активного використання прогностичної функції, удосконалення прогностичного інструментарію, перетворюючи його на атрибут соціального впливу на негативні процеси під час розслідування кримінальних правопорушень і вирішення експертних завдань. Сьогодні потрібне застосування нових сучасних засобів управління процесами, розроблення актуальних підходів до вирішення соціально-правових проблем у кримінальному провадженні.

Наприклад, криміналістичній практиці, зокрема експертній, відомі випадки прогнозування можливого вчинення злочинів певним способом на основі отриманих даних про аналогічні злочини.

Прогнозування в судово-слідчій, оперативно-розшуковій та експертній діяльності як пізнавальний процес спрямовано на передбачення найімовірніших форм прояву і зміни об'єктів дослідження протягом певного періоду.

Сьогодні розвивається самостійна наукова галузь – криміналістична прогностика. Криміналістичне прогнозування (від грецького – передбачення) – спеціальне наукове дослідження перспектив розвитку криміналістичного явища, більшою мірою з кількісними оцінками і з визначенням більш-менш усталених термінів його зміни.

Його концептуальні теоретичні основи заклали Р.С. Белкін, Г.Г. Зуйков, Г.Л. Грановський, Л.Г. Горшенін, Н.А. Сенчик, В.А. Журавель, М.В. Салтєвський, П.Д. Біленчук, В.О. Коновалова, І.Я. Фрідман та інші вчені.

Криміналістичне прогнозування можна назвати складним творчим процесом адаптації досягнень загальної прогностики для цілей і потреб криміналістики з урахуванням специфіки і завдань дослідження.

Криміналістична прогностика, будучи певною формою вираження наукового знання, виконує низку функцій, які є значущими для здійснення прогностико-криміналістичних досліджень. Вчені виділяють: методологічну, евристичну, пошукову, регулятивну, інтегративну, орієнтуючу, конструктивну, практичну і профілактичну її функції.

Виділяють 4 групи методів криміналістичного прогнозування: отримання вихідної інформації (усної і письмової) для прогнозування; обробка вихідної інформації (екстраполяція, якісні та кількісні екстраполяційні схеми); отримання прогностичної інформації (різні види моделювання); поточна і відповідна верифікація (перевірка і оцінка) прогностичних висновків.

В.А. Журавель розробив теорію і методологію криміналістичного прогнозування, обґрунтував доцільність класифікації криміналістичних прогнозів: а) за програмними цілями; б) за характером вирішуваних завдань; в) за рівнем розроблення прогнозів; г) за кількістю методів, застосовуваних для побудови прогнозних висновків; ґ) за кількістю прогнозованих об'єктів; д) за суб'єктами прогнозування і т.д. Він розробив типологічні схеми криміналістичних прогнозів залежно від напрямів прогностично-криміналістичної діяльності [6].

Положення криміналістичного прогнозування сприяють попередній оцінці й усвідомленню реального стану злочинності, передбаченню динаміки процесів злочинності в майбутньому і, відповідно, визначають можливі зміни у правоохоронній діяльності, спрямованій на розкриття і розслідування злочинів та їх попередження.

Основи криміналістичного прогнозування частково стосуються і сфери прогнозування в експертології [2–6].

Наприклад, за аналогією з криміналістичним експертне прогнозування може бути визначено як один із видів галузевого прогнозування, процесом і результатом якого є складання прогнозу, який є формою наукового передбачення. Спільними є методологічні основи криміналістичного та експертного прогнозування, зокрема його ґносеологічна сутність, якою є філософська категорія причинності, логічна – екстраполяція знань, тобто перенесення знань з однієї предметної галузі на іншу, що підлягає дослідженню.

Збігаються системи вихідних даних для прогнозування, до складу яких входять:

- наукові дані – положення загальної теорії експертології, окремих експертних учень, фундаментальних наук;
- статистичні дані про злочинність, про діяльність правоохоронних органів, про роботу судово-експертних установ;
- дані практики правоохоронних органів про нові способи вчинення злочинів, про нові об'єкти злочинних посягань;
- практики судово-експертних установ про нові об'єкти, завдання, методи і засоби експертного дослідження [2, с. 357].

Напрями прогнозів у судово-експертній діяльності поділяються щодо видів конкретної діяльності, під час якої вони здійснюються.

По-перше, до них належить виокремлення перспектив розвитку наукових досліджень та їхніх результатів і заходів та форм експертної діяльності.

По-друге, важливим напрямом є прогнозування, яке пов'язано із розробленням наукових засад задля можливості формування експертом певних видів суджень про:

- окремі можливі ознаки, параметри та якості відсутніх об'єктів шляхом співставлення результатів дослідження та їхніх слідів;
- механізм події, що відбулася;

– механізм подальшого розвитку події.

Залежно від напрямів прогнозів відбувається відбір їх методик.

Криміналістичне прогнозування – це сфера наукового передбачення. Необхідність виділення цієї обставини виникає тому, що у криміналістичній та експертній практиках поширеним є інтуїтивне прогнозування. Цілком зрозуміло, що інтуїція не може бути чинним замінником наукового передбачення: прогнозування на засадах інтуїції є вимушеним, оскільки наукою ще не розроблені відповідні рекомендації.

Тому первісною якістю криміналістичних та експертних прогнозів є їх наукова обґрунтованість. Спираючись на цей критерій, можливо виділити полярності прогнозів, а саме: обґрунтовані прогнози та псевдопрогнози (хибні прогнози). Псевдопрогнози мають місце внаслідок некомпетентності людей, які беруться їх робити, або злочинних намірів.

Щодо відмінностей між криміналістичним і експертним прогнозуванням, то вони також є. Зокрема, для криміналістичної науки основним є метод експертних оцінок, а в судовій експертизі залежно від конкретної сфери її застосування використовуються методи експертних оцінок, фактографічні методи, які базуються на фактичному, інформаційному матеріалі про об'єкт прогнозування і його розвиток, а також комбіновані методи. Серед фактографічних методів особливе значення мають різновиди моделювання.

Головними напрямками розвитку теорії прогнозування в судово-експертній діяльності у літературі називають такі:

- розроблення методологічних основ, зокрема методів експертного прогнозування;
- визначення основних напрямів прогнозування в судовій експертизі;
- розроблення наукових основ методик прогнозування різних галузей судово-експертного

знання [7, с. 164].

Високий рівень розвитку сучасної криміналістичної науки, революційно швидкі темпи розвитку науково-технічного процесу, складність і ресурсна місткість питань, які вирішуються у кримінальному судочинстві, незрівнянно підсилені взаємостосунки науково-технічного процесу з іншими сторонами життя суспільства – усе це сьогодні наполегливо вимагає науково обґрунтованого планового керівництва, розрахованого на перспективу, яка б урахувала можливості та потреби майбутнього.

Висновки. Отже, необхідність дослідження питань щодо прогностики у криміналістичній та експертній діяльності зумовлена вирішальним впливом прогностичної думки, її значенням у науковому пошуку та практичних рекомендацій. Експертне прогнозування як галузеве вчення науки судової експертології має зазначені подібності та відмінності з криміналістичним прогнозуванням (в об'єктах, методах тощо) і заслуговує на подальше наукове розроблення.

Список використаних джерел:

1. Никитина А.Г. Сила научного предвидения. Москва, 1963. 48 с.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории : в 3-х томах. Т. 2. Москва, 1997. 464 с.
3. Грановский Г.Л. Прогнозирование в криминалистике. *Актуальные проблемы теории и практики применения математических методов и ЭВМ в деятельности органов юстиции* : тезисы докладов на V Всесоюзной конференции по проблемам правовой кибернетики. Москва, 1975. Вып. 3. С. 109–112.
4. Горшенин Л.Г. Теория криминалистического прогнозирования : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Минск, 1994. 330 с.
5. Яблоков Н.П. Предмет криминального прогнозирования преступлений / *Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью*. Киев, 1983. С. 131-135
6. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. Харків, 1999. 304 с.
7. Джавадов Ф.М. Экспертная деятельность и развитие науки судебной экспертизы. Баку, 1998. 187 с.